

הלכות בית הכנסת סימן קנג

קנג דיני בנין בית הכנסת, ובו כ"ב סעיפים :

לה באר הגולה

א מקלה ט וכי
ב שם כ ג הרי"ש
ד ר"ה ה סקרי"א
לדעת השו"ך ובי"ש
הכינו יתה ו שם
מקרא

א *מתר לעשות (א) מבית הכנסת (ב) בית המדרש, (ג) אכל לא מבית המדרש (ד) בית הכנסת: ב בני העיר (ה) שמקרו בית הכנסת (ו) יכולים לקח בדימוי תבה, דהינו היכל שמניחין בו ספרותורה או לוח שמעמידין עליו ספרותורה. מקרו תבה, יכולים לקח בדימוי מטפחת של ספרותורה. מקרו מטפחת, לוקחין בדימוי ספרים, דהינו שכתוב (ה) כל חמש לבדו, (ו) וכן גבי אים (א) וכתובים. מקרו ספרים, לוקחין בדימוי ספרותורה. (ז) *אכל איפקא, להורידן מקדשתן, אסור. ואפלו אם קנו בקצת המעות דבר שקדשתו חמורה, אין יכולין לשנות המותר לקדשה קלה: ג *ספרותורה שגמצא בו (ד) טעות (ח) דינו כחמשים (ועין לעיל סימן קמג): ד אם מתר לקנות בדימוי קדשה אחת קדשה אחרת (ט) פיוצא בה, (י) *יש אוסרים (יא) *הי"ש (ס) מתירים: ה י"אם גבו מעות לבנות בית הכנסת או בית המדרש או לקנות תבה או מטפחת (יב) או ספרותורה, ורצו לשנותו מלצרך מה שגבו אותם, (יג) *אין (ו) משיגין אלא מקדשה קלה לחמורה, אכל

באר היטב

לקרות בו א"פ שאפשר לתקנו, ב"י: (ה) מתירים. הדעות אלו אינן בשאר קדשות, אכל בס"ת פסק בי"ד ריש הלכות ס"ת דאסור למכר לקח בדימוי אחרת, ע"ש, ע"ש מ"א, ותמכר ד"אחרין הקשה עליו. כתב הש"י: בזמננו אנו רואים הרבה מוכרים ספרים ולוקחים אחרים בדימוי, נראה דעכשו מתחלה לשגנו היה בודעם לקח ואף שלא פרושו, ע"ש וצ"ח בספר אליה רבה מה שהשיג על האחרונים בזה: (ו) משיגין. הקשה הכ"מ: הא ק"ל הנמנה לאו מלתא היא, ע"ש, ותרץ המ"א: הא דאסור לשנות המעות הניו

(ב) בהמ"ד. ג"ס צ טעין יח משמע דמתר לעשות מבהכ"נ בהמ"ד ליחיד בביתו, מ"א: (ג) בהכ"ג. דוקא בהכ"ג שאינו קובעין מדרש ללמד, אכל בהכ"ג דיון שקובעין שם מדרש בלמוד שעה א' דינו כבית המדרש ומתר לעשותו מדרש, תשובת דבר שמהאל סי' שמו: (ג) וכתובים. משמע דחפשי בתיבאים וכתובים כי תרדי נתינה, וצ"ע דתרי"ד סי' רפב סי"ט איתא דחמשים קדשתן חמורה מתיבאים וכתובים, לכן נ"ל דאסור לקח בדימוי חמשים בתיבאים וכתובים, ותיבאים וכתובים כדנדי נתינה, ע"מ מ"א: (ד) טעות. כיון שפסול

באר היטב

* מתר לעשות וכדו'. והוא הדין שמתר למכר בית הכנסת כדי לעשות בית המדרש (אחרונים), ודוקא במקום דליקא למחש לפשיעתא, כגון בשבית המדרש מזמן לפניו ואינו חסר אלא נתינת מעות: * אכל איפקא, להורידן וכדו'. ומיירי כל זה שלא בשבועה טובי העיר כמקמרו אנשי העיר, ובשבועת טובי העיר במעמד אנשי העיר יבאר לקמן בסעיף ז וסעיף ט: * יש אוסרים. ע"מ משנה ברוחה. ופשוט דמיירי שיש להם עוד בית הכנסת להתפלל, דאם לא-כן, נכון יותר שיקנו בית הכנסת כדי שיהיה להם מקום קבוע להתפלל, וכמו שכתבתי במשנה ברוחה סעיף קט"ג, ע"ן שם: * יש מתירים. ע"ן פרי-מגדים שמצד דהכי הלכתא, מדכתב המחבר להאי ש-מתירין בסופר¹¹, והוא מלתא דרבנן, אכל במאיירי ראיתי שכתב דרב הגאונים סוכרין דצריך עליו דוקא: * אין משיגין וכדו'. ע"ן משנה ברוחה

משנה ברורה

א (א) מבית הכנסת בית המדרש (ו) הוא מקום המיוחד לתורה וקדשתו גדולה יותר¹², (ב) ואפלו אין דרך להתפלל שם כלל. כתב המגן-אברהם: צריך עיון אי מתר לעשות מבית הכנסת בית המדרש ליחיד בביתו¹³, ובאליה רבה מצדד להחמיר בזה, וכן משמע במאירי שם במגלה: (ב) אכל לא וכדו'. שמעלין בקדש ואין מורידים¹⁴: ב (ג) שמקרו בית הכנסת. ואפלו לכתחלה נמי מתר למכר כדי לקנות עליו קדשה¹⁵, והא דנקט 'שמקרו', היינו משום סיפא, ולהוריד מקדשה, אפלו כבר מקרו אסור [א"ר]. וע"ן לקמן בסעיף יג בבאר היטב מה שכתבנו שם אם לעלו קדשה מתר למכר בית הכנסת פשאין לו בית הכנסת אחרת¹⁶: (ד) יכולים לקח וכדו'. ש"ק זה דקחשיב פה הוא העלאה בקדשה: (ה) כל חמש לבדו. בימיהם היו כותבין חמשים לענין קדשות, ויכול לקנותן בדימוי מטפחת; ומכל מקום ששים לכל צד, דקדשת חמשים העשויים בגלילה גדולה מהן, ואסור לקח בדימוי חמשים, ותיבאים וכתובים גופא, כי תרדי נתינה¹⁷ [אחרונים]. וחמשים שלגוף, אפלו אם כל החמשה היו כרוכין יחד, צ"ע מחמש אחד העשוי כתקון ספרותורה [א"ר]: (ז) אכל איפקא וכדו'. דהינו מספרותורה לקח חמשים¹⁸ וכן (ח) דינו כחמשים¹⁹. פ"ן שאין קורין בו, אף-על-פי שאפשר לתקנו²⁰: ד (ט) פיוצא בה. דהינו (כ) שמקרו בית הכנסת (ג) ישנה ורוצה בדימוי לקח תדשה, וכן בכל הדברים: (י) יש אוסרים. פ"ן דאין מעלין בקדשה, אף-על-גב דאין מורידן גס-פ"ן. ודוקא בכל הדברים שיכול להעלות בקדשה וכפ"ל, (ד) אכל בספרותורה שאין יכול להעלות הנדמים בקדשה יותר, לכלי עלמא כשמקרה יקח בדימוי אחרת: (יא) יש מתירין. פ"ן דעל-פל-פנים אין מורידן מקדשתן. (ס) וכל זה לענין דיבדו, אכל לענין לכתחלה בודאי אסור למכר (ו) שום דבר קדשה כדי לקח פיוצא בה, (ז) ואפלו היכא דליקא למחש לפשיעתא, כגון שהדבר-קדשה אחרת מזמן לפניו ואינו חסר אלא נתינת מעות, אפלו הכי אסור, דצריך להעלות בקדשה דוקא. ואם חזי בה תייהא [דבר רעוע], או שהיה קטן מהכיל, לכלי עלמא מתר אפלו לכתחלה למכרו כדי לקח אחר (פמ"ג ו"ש"א). כתב הש"י: בזמננו אנו רואין הרבה מוכרים ספרים ולוקחין אחרים בדימוי, נראה דעכשו מתחלה פשקונה הספר היה בודעו לקח שהיה לו כל זמן שייצטרף לו, וכאם יודמן לו יותר יפה ימכר זה ויקח היתרה²¹, ואף שלא התנה בפרשו. והאליה רבה כתב דטעם המנהג הוא, משום דסומכין על מה שכתוב בסעיף י דייחיד על ספרותורה שלו ספרותורה וכדו', אכל הספר של צבור הכי נמי דאסור, וע"ן שם במשנה ברוחה²²: ה (יב) או ספרותורה. אמה דמסיים "אין משיגין" קאי, או דנקטה לאשמועינן דמשיגין אותו להספקת תלמידים, ודלקמה בסעיף ו: (יג) אין משיגין וכדו'. ואם רוצים (ס) הנבאים ללותן ולתן אחר-כך אחרים מתתם, להמגן-אברהם אסור, והדבצלים

שער הצייון

(ב) כן מוכח במקרא שם במגלה, דאי לאו הכי מאי טעמא דמאן דאסר. ומכל מקום לכתחלה נכון שידחקו את עצמם להשיג מעות אחרים לצרך בית המדרש²³, וידלקמן בסוף סעיף יג, דאפלו לפידון שבויים יראו לכתחלה לגבות מעות אחרות מהן בצבור, אף דמן הדין שרי כמו שכתב המגן-אברהם בסעיף-קטן לג: (ג) אליה רבה, וכן כתב הגר"א בפרשו דברי המחבר: (ג) כן מוכח מפה שאמר שם הגמרא לגבי ספרותורה. ואם חזי בה תייהא, לכלי עלמא מתר אף לכתחלה ודלקמה במשנה ברוחה: (ד) אליה רבה והגר"א בשם הגמרא: (ס) אליה רבה ותגר"א בש"ס מקר"א דהוא דעת הש"מ-מתירין, וכן הוא גס-כן דעת הנ"ח שהביאו המגן-אברהם לדינא. ומה שהביא המגן-אברהם דלהרמב"ם מתר אפלו לכתחלה, בכך דחו אותו כמה אחרונים, ומיירי דחו בה תייהא וכדומה: (ו) פ"ן בספרותורה או דבר אחר²⁴: (ז) כן מוכח שם בסוגיא, דמיירי שם הכל בדליקא פשיעתא: (ח) פרי-מגדים:

הלכות בית הכנסת סימן קנג

אם עשו בהם הדבר שגבנו אותם בשבילו, משנין המותר (יד) לבל מה (ו) שפירצו. ואם כשגבנו המעות התנו לעשות חפצם ממותר הדמים, (טו) אפלו קנו ומכרו ותריו וקנו קדשה במקצת הדמים מתר להוריד המותר, (טז) אכל אם לא התנו כשגבנו אלא כשמכרו התנו, אסור להורידם: הגה ואם קנו בדמים אלו שגבנו (טז) עצים ואבנים, (יז) חלה קדשת הדמים על העצים והאבנים (יח) ואסור לשנותן רק לקדשה חמורה. (יט) ואם הביאו עצים ואבנים לצורך בגן בית הכנסת, אם באו (כ) ליד גבאי אסור לשנותן רק לקדשה חמורה,

באר היטב

סעיף יג דבגבו מעות יכול להוציא לדבר מצוה משמע אפילו למצוה קלה מצוה, והינו שבדרך הלואה הוא מוציא המעות עד שישלם המעות. וכל זה אינו אלא אצל דבר שאין בו אלא הנמנה לחד, אבל בדבר שיש בו כפר מעשה קדשה או יש בגוף הדבר קדשה, אסור אפילו לדבר מצוה, משהי בלבנים ישנים שהיו כבר בהכ"נ אסור לקח מהם דרך הלואה ולתת אחרים תחתיהם, עכ"ל ט"ז, ע"ש. והראים ח"א סי' נג כתב דבגבית המעות הרי מעשה ולא הנמנה, וכ"כ הב"ח, ע"ש, ועין בש"ף י"ד סי' רנט, והמ"א הקשה עליו, ע"ש, והנד"א אהרן מלשבו, ע"ש [ועין בספר אליה רבה סי' ק יח מה שמתרץ על המיתה מ"א על מהר"ם לובלין ועל סי' מ"ב]: (י) שפירצו. אפילו לדבר הרשות, והשעם כיון שנעשה דעת אנשי העיר בהמעות, מ"א ע"ת ב"ח, וט"ז כתב דדוקא לדבר מצוה, וצרכי רבים נמי מקרי דבר מצוה, ע"ש, ועין נאמן שמהאל סי' קח: (נ) עצים ואבנים. כתב ט"ז: דבר ומ"א צ"ע. דכיון דכתב הש"ע והדמים חלה עליהם קדשה, מי הוא זה שיאמר דתפקעה הקדשה על-ידי גביית העצים; גם מ"ש כאן שהביאו עצים מביתם לצורך בגן בהכ"נ דיש חילוק אם בא ליד גבאי או לא, וכי בשביל ביאה ליד גבאי יצאה מקלל הנמנה לאו מלקח; ולענין עקר הענין כבר בארנו דאין שום הקדש בגוף המעות כל שהוא בכלל הנמנה לאו מלקח כשהיא דגבו מעות, אלא שהחייב עליו מצד נדרו לעשות דוקא דבר זה ולא קל מפניו, וא"כ אפילו לא בא ליד גבאי, עכ"ל,

משנה ברוכה

ניחא להו למעבד המצוה במקומו זה ונאקא¹⁸, וליט"ז שרי¹⁹, (ט) אף על-ידי שבעה טובי העיר במעמד אנשי העיר, לכלי עלמא שרו לשנות המעות, כמו שכתוב בסעיף ז: (יד) לבל מה שפירצו. הינו (י) אפילו דבר שאין בו קדשה כלל אלא שהוא צרכי צבור, והשעם, כיון שנעשה דעת אנשי העיר בהמעות משום הכי שרי בהמות: (טז) אפילו קנו ומכרו וכו'. האליה רבה והג"א מפסקין בזה, דאפשר שבינין שאחר-כך קנו סתם סתם מכל הדמים, חלה הקדשה בכל הקנייה ואסור אחר-כך כשמכרו והותרו: (טז) אכל אם לא התנו וכו'. השעם, דאז כשקנו חל הקדשה על כל מה שקנו, ואינו מועיל אחר-כך התנאי בעת המכירה²⁰: (יז) חלה קדשת הדמים וכו'. להמגן אברהם שכתבנו לעיל בסעיף קטן יג, אסור ללותן ולתן אחרים תחתם: (יח) ואסור לשנותן רק וכו'. ואף על-גב דמוכח לקמה בסעיף ח דאפילו אם בגאוהו לשם בית הכנסת כענין דוקא שהתפללו בו, אכל כל זמן שלא התפללו בו יכולין לשנותו, דהמנה לאו מלקח היא? (יט) חתם מרי שלא נעשה הכית הכנסת על-ידי גבית מעות שגבו לצרכה מבני העיר, אלא שקנאוהו הקהל (יט) ממעות חלין שגבו סתם²¹, או שכל אחד הביא עצו ואבנו וכו' בית הכנסת, אכל כשנגבה מעות על זה מבני העיר, ודאי דאסור לשנותו אפילו עדין לא התפללו שם כלום, וכן אם יש עדין מעות הנבדקו או עצים ואבנים שקנו מהם, וכמו שפסק המחבר והרב. והשעם, (יג) יש אומרים משום דכבר בא ליד הגבאי, והמגן אברהם כתב השעם, דכיון שנגבנו המעות מבני העיר לצורך בית הכנסת, יש בגיון אחר-כך אם ישנוהו להורדת קדשה²²: (יט) ואם הביאו עצים וכו'. לפי פירוש המגן אברהם, מרי כאן שלא הלכו לקבץ אותם מבני העיר, דזה לא גריעי מגבוי מעות, אלא שנמצאו רבים שהתנדבו בעצמן והביאו, דאז מתר לשנותן קדם שבאו ליד גבאי. ועין בבאור הלכה דבור המתחיל אין משנין: (כ) ליד גבאי אסור

שער הציין

(ט) מגן אברהם: (י) ב"ח ועתה-מיד וט"ז ואל"ה רבה וכן משמע מהר"ן, ואפשר דגם דעת המגן אברהם הוא כן. וברבנו יתום משמע דאפילו למשתי בה שכרא שפיר דמי, אכל מכל הפוסקים הנ"ל לא משמע כן, וכן במאירי ובחשב"ש ח"ב סימן קע משמע דבענין צרכי צבור: (יט) בית יוסף: (יג) מגן אברהם: (יג) בית יוסף:

משום דבני העיר לא נתנו המעות אלא אדעתא שגיבנו בהכ"נ ואסור לשנותו שלא מדעתם, ומ"ש סעיף ח דהמנה לאו מלקח היא ארי שקנאוהו הקהל ממעות חלין שגבו סתם. והוא הדין לבנים חדשים שרי לשנותן, כמ"א. ופשוט דר טובי העיר במעמד אנשי העיר שרי לשנות המעות, עכ"ל המ"א. וט"ז כתב דדאי מ"ש הנמנה לאו מלקח היא אינו ענין לקאן, והכל דבר שישן בו נדר לקדשה חזק לקימו מצד נדרו, ואם בא לקימו והזמין לכך יש נדרו לשנות דהמנה לאו מלקח היא וקימו כענין אחר כפי מה שצד, משהי בהיה דבנה בית סתם שכתב בס"ח שאינו קדוש עד שישמשו בו, מ"מ לא יצא דיי נדרו וחזק לקימו ולעשות ממנו בהכ"נ ולהתפלל בו, אלא דכל זמן שלא התפלל בו אין בו קדשה, וכן בהיה דלבנים חדשים הוא משם כך שחזק לקים נדרו ולעשות מהם בהכ"נ אלא דקים מעשה אין בהם קדשה, אבל הנדר חזק לקים נדרו, ומ"ש כאן דאין משנין המעות אלא לקדשה חמורה, לאו משמע שיש קדשה במעות עצמן דדאי הנמנה לאו מלקח היא, אלא דבאם רוצים לקים נדרם שגבו לבהכ"נ לעשות מן המעות איהו מצוה אחרת, לומר שצאו קוח חזיק שלתם הא לא אמרנו, אלא לא יצאו י"ח עד שפירצו דוקא לבהכ"נ. ואם רוצים להוציא אלו המעות לדבר אחר ולתת אחרים תחתיהם לבהכ"נ, ודאי מתר דאין כאן קדשה בגוף המעות שגבו, אלא דהמצוה לא קימו מה שהם חזבים עד שגיבנו בהכ"נ, וכן מפרש בס"י זה

באור הלכה

בסעיף קטן יג ויח. ודע דכל אלו הדברים הם לתרץ ולא לסתור האי דינא לדינא דהמנה דקומא לן בעלמא לאו מלקח היא, ומשום זה הכרחו הבית יוסף והמ"א והמגן אברהם לחלק כל הני דיני, ובאמת בש"ס לא נזכר להדיא דין זה, אלא דביק"ה לה הרמב"ם והטור והמחבר מדנקט בש"ס גבוי והותרו, שמע מנה דכלא הותרו אסור אפילו בגבוי מעות. אכן דעת המאירי והתשב"ץ חולק ב סימן קע (סימן קעא והותרו לאו נדוקא וקימו דנקט שם הש"ס "מכרו והותרו" לענין תנאי של ז' טובי העיר במעמד אנשי העיר, דשם בודאי הותרו לאו נדוקא, לרב הפוסקים, דאפילו בא הותרו נמי בגבוי מעות לא חלה עדין הקדשה עליהם, דאפילו בבית הכנסת קדם שהתפללו נמי אינו קדוש, כדמוכח בירושלמי שם ומוכח בפוסקים, וכן הקשה הרמ"ן על הרמב"ם ומסקנא בדין זה, עין בסוף משנה פרק יא מהלכות הפלה, וכן משמע קצת בירושלמי, דאחר שהביא דינא דבית הכנסת אינו קדוש עד שיתפללו בו, בעי: כלי-שרת האזי? ושקיל וטרי טובא שם, אף על-גב דהכלים נעשו מבגדי הצבור וכבר באו ליד הקדש, אלקא דלא מבני גבוי ולא ביאה ליד גבאי, נאפלו למאן דאמר שם דבבלי-שרת קדיש משעת הקדש, הינו משום דאפשר בקדשת הגוף לא שיכי כללי דהמנה, כמו דפסקו באמת הרבה פוסקים, מה שאין כן הכא משמע לכאורה דכלי עלמא מודו. ועין ברמב"ם פרק א מהלכות בית הכנסת דין כ, וכן דעת הש"ס פתש"ן ומאירי דמ"ן, אלא דלדידה גם הרמב"ם והטור מודים, ולא אסרו אלא להוציא המעות על דבר אחר לחלוטין משום דצריך לצאת על-פל-פנים דיי נדרו, מה שאין כן לקח המעות לשעה לצינה דבר ולהחזיר אחר-כך בודאי מתר. דאין במעות שום קדשה, דהמנה לאו מלקח היא, נאפלו

הִלְכוֹת בֵּית הַפְּנִינֹת סִימָן קנ"ג

ביאורים ומוספים

[משנ"ב ס"ק יג]

דְּהַקְצֵלִים נִתְּא לְהוּ לְמַעְבַּד הַמְצָנָה בְּמִזְמַן זֶה דְּנִקְא¹⁸, וְלִט"ז שְׁנֵי¹⁹.

לתשמישי קדושה.

מאידך, בשו"ת הר צבי (או"ח ח"א סי' ע) כתב לענין ציבור ששאלו מציבור אחר כלי כסף ורימונים כדי לשים אותם על ספרי התורה, ונתנו להם כתב התחייבות שאם יגנבו הכלים ישלמו תמורתם, ולבסוף נגנבו ושילמו תמורתם, שמותר להשתמש במעות אלו לכל הדברים הנצרכים לבית המדרש, כיון שפנים חדשות באו לכאן ועל המעות הללו לא חלה הקדושה, אך סיים שיתכן ומרבנן נתחללה קדושתם של הכלים על המעות [לדעת הרמב"ם (פ"ט מהל' מעשר שני ה"ז) שאפשר לחלל קדושה על דבר שאינו ברשותו], ולכן מסיק שגבאי בית הכנסת שהם במקום שבעה טובי העיר, יכולים לחלל את קדושת כלי הכסף במעמד אנשי העיר, ואז המעות יוצאות לחולין (וראה משנ"ב להלן ס"ק לו וביה"ל ס"ד ד"ה ויש).

18 ולענין שינוי המעות לקדושה קלה, כתב לקמן (ס"ק יח) בטעם האיסור בשם המג"א שכשנגבו המעות לצורך בית הכנסת יש בוין אחר כך לשנותן כשמוריד בקדושה [ובמחצה"ש (על ס"ק ה במג"א) מבואר שהכל הוא טעם אחר, שכיון שהבעלים רוצים שיקנו המצוה דוקא בממון זה, ממילא המעות מיוחדות לצורך בנין בית הכנסת ויש בוין לשנותן לצורך אחר, אך בלבושי שרד (על ס"ק ח במג"א) משמע לכאורה שהם שני טעמים נפרדים], ובשם הבית יוסף כתב שם, שכיון שכבר באו המעות לידי הגבאי, אסור לשנותן [משום שעל ידי מעשה הנתניה חלה קדושה על המעות וכבר אין זה בכלל הזמנה בעלמא].

ולענין בית שהוקדש על ידי בעליו לבית כנסת, ולאחר שנשרף קיבלו הבעלים את דמיו מחברת הביטוח, כתב בשו"ת מהרש"ם (ח"ד סי' פד) שאינו חייב לבנות בית כנסת אחר מכספי הביטוח, לפי שלא נתפסה בהם קדושה.

19 וטעמו, כתב בביה"ל (ד"ה אין) שלא חלה שום קדושה על המעות, ואף שגבו אותן לצורך בניית בית הכנסת ובאו ליד גבאי, מ"מ נחשב עדיין בכלל הזמנה בעלמא דקיימא לן שלא מילתא היא, ולכן אין שום איסור ליקח המעות לשעה לצורך איזה דבר ולהחזירן אחר כך, ומ"מ אסור להוציאן לצורך דבר אחר מבלי להחזירן אחר כך, משום שגביית המעות חשובה כנדר, ומצד טרם חייבים לקנות במעות את אותה קדושה שנדרו עליה.

וראה להלן (ס"ק עז) שנחלקו המג"א והט"ז בביאור דברי השו"ע על פי מחלוקתם כאן.

[משנ"ב ס"ק יח]

שְׁקָנָאוּהוּ הַקְּהָל מִמְּעוֹת חֶלְקֵי שְׁנֵבֵי סְתָמִים²¹ וכו', יֵשׁ אוֹמְרִים מִשּׁוֹם דְּכַבֵּר בָּא לִיד הַגְּבָאִי וְהַמְגִן-אֶבְרָהָם כְּתֵב הַטַּעַם, דְּכִינֵן שְׁנֵבֵי הַמְּעוֹת מִבְּנֵי הָעִיר לְצַדֵּךְ בֵּית-הַפְּנִינֹת, יֵשׁ בְּנֵינֵן אֶחָד-כָּף אִם יִשְׁנִיאוּ לְהוֹרִידָת קִנְיָה²².

[משנ"ב ס"ק טז]

הַטַּעַם, דְּאִזְוּ קְשָׁנֵנוּ חָל הַקְּדֻשָּׁה עַל כָּל מָה שְׁקָנֵנוּ, וְאִינוּ מוֹעִיל אֶחָד-כָּף הַתְּנָאִי בְּעַת הַמְּכִינָה²⁰.

21 ובאופן זה שרבים בו בית כנסת ממעות חולין שלהם, כתב בשעה"צ להלן (ס"ק מו) שרשאים לחזור בהם לגמרי [בשונה מיחיד שבנה בית הכנסת שאינו יכול לחזור בו משום שנחשב כאילו נדר צדקה לרבים], כי לא שייך בזה שם נדר.

22 ולענין ללוות מעות אלו ולתת אחרות תחתיהן, כתב לעיל (ס"ק יג) בשם המג"א שאין לעשות כן, והטעם משום שניחא להו לבעלים שיעשו המצוה במעות אלו דוקא, וראה מה שכתבנו שם אם הוא טעם אחר.

20 ולענין כלי כסף ורימונים של ספר תורה שנגנבו וקיבלו הקהל את דמיהם מחברת הביטוח, צידד בשו"ת מנחת יצחק (ח"ב סי' עו אות ט) שאם לא התנו מתחילה שלא תחול קדושה על המעות, נתפסת במעות קדושת תשמישי קדושה, כי נחשב שהפרישו את המעות שיקבלו מחברת הביטוח כתמורה

הלכות בית הכנסת סימן קנג

ביאורים ומוספים

[משנב ס"ק כא]

פרוש, ללוחן ולתן לתת אחרים תחתיהם, והוא הדין קשה התנדבו מעות לבית הכנסת נמי דינא הכי²³.

23) אך לדעת הט"ז שהביא המשנב לעיל (ס"ק יג ובביה"ל ד"ה אין), גם כשכבר באו המעות ליד הגבאי מותר ללוחן ולתת אחרות תחתיו, ואכן ראה בט"ז (ס"ק ג) שהקשה שלדבריו לא מובן דילוק הרמ"א בין באו ליד גבאי ללא באו.

[משנב ס"ק כג]

משמע דללמד תורה מתר אפילו למפר ספר-תורה²⁴ [תשובת הרא"ש, עין שם שהצריך בנה"ש]²⁵ וכו', לאותן האנשים המתבשרין להתחייב תורה בעריה²⁶.

24) ולענין ספרים שלנו, כתב להלן (ס"ק סב) בשם השו"ע (י"ד סי' רע ס"ב) שדינם כספר תורה, ואסור למוכרם אלא כדי ללמוד תורה או כדי לישא אשה. ולענין ספרים של חיד, תלוי הדבר במחלוקת המובאת בשו"ע להלן (ס"ט). וראה שם (ס"ק סב) מה שכתבנו בשם שו"ת אגרות משה.

25) וכתב שם שיתירה מעלת לומדי תורה ממעלת ספר תורה, כמבואר בגמ' (מכות כב, ב) 'כמה טפשי שאר אינשי דקיימי מקמי ספר תורה ולא קיימי מקמי גברא רבד', ומה תועלת יש בקניית ספרים ותורה, אם לא כדי ללמוד בהם. ומדבריו אלו למד הביה"ל לעיל (סי' קנ ס"א ד"ה ולקנות) שציבור שאין להם בית מדרש, כופים בני העיר אלו את אלו לבנות, כי מה תועלת יש בקניית ספרים אם אין להם מקום ללמוד בהם.

26) ואף על פי שלענין שאר צדקות קיימא לן שאסור לאדם לכובו יותר מחומשו מממונו, כתב בספרו אהבת חסד (ח"ב פ"ב אות ד) על פי דברי השיטה מקובצת (כתובות ג, א) ש"מ"מ לענין החזקת לומדי תורה מותר לאדם לבזבז אפילו יותר מחומשו מממונו, משום שיש לו חלק בשכר תורתו של הלומד, וככל שיוסיף להחזיקו כן יתווסף לו חלק בשכר התורה. וראה שו"ת אגרות משה (י"ד ח"ד סי' לו). וכן לענין הוצאה עבור לימוד תורה של עצמו, כתב החפץ חיים (ליקוטי הלכות יומא לה, א) שאם אינו יכול ללמוד בעצמו יבזבז אף יותר מחומשו בכדי לשכור לעצמו מלמד, כיון שמחויב לדעת אותה והיא חיו לצנצ, והוכיח כן מהמעשה של הלל הזקן המובא בגמ' שם. וראה מה שכתבנו לקמן סי' קנה ס"ק ב.

[משנב ס"ק כד]

ואפילו יתמוה²⁷ וכו', מכל מקום "לשבת יצרה" ש"ך גס באש"ה²⁸.

27) ולמכור בית כנסת כדי להשיא בת של עני, הביא בשו"ת מהרש"ם (ח"א סי' מט) את דברי האשל אברהם (אופנהיים) בשם המהר"י באסאן, לגבי מי שנדר להשיא יתומה שיכול לקיים את נדרו על ידי שמחתן בת שאביה עני או טומא, שכיון שאין ביד אביה להשיאה, הרי היא כיתומה, ועל פי זה כתב המהרש"ם שמותר לשנות אף את מעות בית הכנסת לצורך זה.

28) ולמכור בית כנסת או ספר תורה כדי לבנות מקוה טהרה, כתב בשו"ת אגרות משה (אורח ח"א סי' נא ענף ד) שאם אי אפשר להשיג את הכסף באופן אחר, מותר לעשות כן, והרי זה בכלל הדין שמוכרים ספר תורה כדי לישא אשה ואף עדיף מכך, שהרי מועיל הדבר לכל העיר ומסיר מהם תקלה. וראה מה שכתבנו לעיל סי' קנ ס"ק ג. וכן לענין דיני קדימה, כתב החפץ חיים (בספרו בית ישראל פ"ג ס"ח) שבניית מקוה בעיר קודמת לבנין בית כנסת ולקניית ספר תורה ולכל המצוות, וכן כתב בשו"ת אגרות משה (ח"א סי' מב).

[ביה"ל ד"ה מוכרים]

היני אפילו בלא ד טובי העיר במעמד אנשי העיר²⁹ וכו', דהסקת תלמידים גדול יותר מזה³⁰.

29) וכן למכור על ידי שבעה טובי העיר בלא מעמד אנשי העיר, כתב בשע"צ להלן (ס"ק טט) שמותר, לפי שרק להפקיע קדושה צריך גם את שבעה טובי העיר וגם שיהיה במעמד אנשי העיר, אולם להעלות קדושה די באחד מהם.

30) ובביאור גר הספקת התלמידים, כתב החכמת אדם (כלל קמה ס"ז) שאין הכוונה להחזקת הנערים הלומדים בלבד, אלא אף להחזקת שאר יושבי בית המדרש.

ואף קניית בגדים לתלמיד שאין לו במה להתכסות כראוי ללכת לבית רבו ללמוד, כתב הפתחי תשובה (ירד סי' רנט ס"ק ה) בשם שו"ת הר הכרמל (ירד סי' כד) שהיא בכלל הספקת תלמידים.

[הקדמת המשנב לסעיף ז]

ולכן יש לכתל גיד רב בני העיר למכור³¹ וכו', גם בהסקמת הדין טובים שלקהם³² וכו', אצל אם הוא בית-הכנסת של כרפים, תליין דקעת הפנין בנהו גם אדעתא דקלי עלמא³³.

31) ואם אחד מבני העיר מוחה בדבר במפורש, ואומר שאין הוא מסכים למכירת בית הכנסת, כתב להלן (ס"ק פג) שיכול לעכב, כיון שלא גרע כחו של אחד מאנשי העיר משאר אנשי אותה העיר.

32) ובטעם הדבר שיכולים שבעה טובי העיר להפקיע בית כנסת מקדושתו, כתב בביה"ל לקמן (סי' קנד סי' ג ד"ה תשמישי קדושה), שלדעת הרמב"ן וסיעתו הטעם הוא שבית כנסת אינו אלא ככל תשמישי מצוה שנוקטים לאחר שהפסיקו להשתמש בהם למצוה, ולפיכך יכולים שבעה טובי העיר להחליט שאין להם צורך יותר בבית כנסת זה ואז יוצא לחולין ממילא. ולדעת הרמב"ם וסיעתו הטעם הוא משום שכל הנדר על דעת שבעה טובי העיר הוא נדר, חשבו הדבר כהקדש על תנאי [ולדעת הר"ן המובא בביה"ל להלן (ד"ה רשאים, וסי' ד"ה ואם) הטילו חכמים קדושה מדבריהם על בית הכנסת, ואין בכוחם של שבעה טובי העיר להפקיע את הקדושה בכדי, אלא על ידי מכירה, משום שבה חלה הקדושה על המעות, ואז יכולים שבעה טובי העיר להפקיע את הקדושה גם מהמעות שמעולם לא עמדו לדבר שבקדושה, וגם היא קדושה שניה שפחותה יותר].

ומ"מ, אף על פי שלדעת הרמב"ם מבואר שרשאים שבעה טובי העיר להפקיע גם קדושת תשמישי קדושה, כתב הביה"ל (סי' קנד שם) שקשה להקל בדבר, כי לדעת רוב הראשונים וכן לדעת הגר"א אי אפשר בשום אופן להפקיע את קדושתם של תשמישי קדושה.

33) ובית כנסת הנמצא במסד כמו במושב זקנים וכדו', צידד בשו"ת שבת הלוי (ח"א סי' כח) שיש לו דין בית הכנסת של כרכים, שיש הסוברים שתלוי הדבר בתורמים [כמובא בביה"ל ד"ה יחיד שזו דעת האור זרוע, וחוששים לחומרא לטעם זה כמבואר במשנב ס"ק לג ו-לה ובביה"ל ד"ה אבל], והרי תורמים רבים ממקומות שונים תרמו לבנייתו.

ובית מדרש שלומדים בו אנשים רבים, כתב הכף החיים (ס"ק נא) שאם באים ללמוד בו אנשים ממקומות שונים, חשוב כבית כנסת של כרכים, אך אם מקומות דהייבא בו מועטים ואינו יכול להכיל אלא את לומדי העיר עצמה, אין הוא חשוב אלא כבית כנסת של כפרים.

[משנב ס"ק כה]

בגון מקום שהסוחרים מתקבצין שם תדיר לקחוהו וכו', הני ככרין³⁴, דמסתמא אדעתא דקל העולם בנאוהו³⁵.

הלכות בית הכנסת סימן קננ

באר הגולה לו

ז' הרא"ש בתשובה
ח' שם בתקנה

וקדם שבאו לידי גבאי (כא) מתר לשנותו, אבל מקל מקום (כב) לא יוכל לחזור בו (בית יוסף, וכן משמע במרדכי ריש פרק בני העיר): ו' *מוכרים בית הכנסת וכן שאר דברים שבקדושה, (כג) ואפלו ספר-תורה, להספקת (ט) תלמידים (כד) או להשיא (י) יתומים בדמיו: ז' והוא דבית הכנסת נמכר, הגי מלי (כה) של כפרים שאין באים אנשים ממקומות אחרים, שלא נעשית אלא לבני הכפרים לבדם (כו) (ואפלו בנו אותה משל (לי) אחרים) (מרדכי ישן בשם ראב"ה), ולכן יכולים למכרו, ומקל מקום המעות נשארים (יג) בקדשתן (כז) ואינם נשארים להוריתן מקדשתן, *והינו בשמקרו בני העיר שלא מדעת (כח) פרנסיהם, *והוא הדין אם מכרו (כט) שבעה

באר היטב

דמוכרין סת' לפינן שבויים, כ"י ב"ד ס' רב, מ"א: (ל) אחרים. והאחרים נתנו להם המעות שיעשו בהם מה שיצו: (יג) בקדשתן. כלומר דאסור

משנה ברורה

לשנותו. אבל (יד) על-ידי שבעה טובי העיר במעמד אנשי העיר שרי, וכמו שכתוב סעיף ז: (כא) מתר לשנותו. פרוש, ללותן ולתת אחרים תחתיהם, והוא הדין כשהתנדבו מעות לבית הכנסת נמי דינא הכי⁽²⁵⁾ [מ"א]: (כב) לא יוכל לחזור בו. דהר נדר: ו (כג) ואפלו ספר-תורה. הטעם: דהא אמרין אין מוכרין ספר-תורה אלא ללמד תורה, משמע דללמד תורה מתר אפלו למכור ספר-תורה⁽²⁴⁾ [תשובת הרא"ש, עין שם שהאר"י בנה⁽²⁵⁾]. ודבר זה תוכחת מגלה לאותן האנשים המתנשלין להחזיק תורה בצריכה⁽²⁶⁾: (כד) או להשיא יתומים. ואפלו יתומות⁽²⁷⁾, דאף-על-גב דאין האשה מצוה על פריה ורביה, מקל מקום "לשבת יצה" ש"ף גם באשה⁽²⁸⁾. והוא הדין דמוכרין ספר-תורה לפינן שבויים [מגן-אברהם, וכן הסכים האליה רבה בשם פנה פוסקים]. ועין לקמן בסעיף יג, במגן-אברהם שם, דמוכח דאין ראוי למכור אפלו בית הכנסת (טו) ואפלו לפינן שבויים, כי אם בשאי אפשר להשיג מעות אחרות על זה מן הצבור, ובאפן זה (טז) בודאי מתר (ח) אפלו בשאין להם (יח) רק בית הכנסת אהת: ז' הגה מפני שהסעיף ז' יש בו פנה פרכים לכן אקדים לזה הקדמה קצרה, והוא, דמה שזוהר לעיל מענן מכירת בית-

באר הגולה

בבאו ליד גבאי, וצריך עיון לדעת: * מוכרין בית הכנסת וכו'. הנו אפלו בלא ו' טובי העיר במעמד אנשי העיר⁽²⁹⁾, דדינו כמו לשאר קדושה חמונה דדי באנשי העיר לכו. וכן בספר-תורה לענן הספקת תלמידים נמי דינא הכי, להספקת תלמידים גדול יותר מזה⁽³⁰⁾, כמו שכתב הרא"ש בתשובה: * והינו בשמקרו בני העיר שלא מדעת פרנסיהם. נראה דדוקא אם יש טובים בעיר, או אמרין דאין רשות לבני העיר על מכירה זו בשלמות, אבל אם לא נתמנו טובים בעיר, אז מועילה המכירה שלהם לגמרי כמו ו' טובי העיר במעמד אנשי העיר, וכן נראה מחדושי הרשב"א על מגלה, עין שם: * והוא הדין אם מכרו שבעה טובי העיר וכו'. עין משנה ברורה דאין מגוי טובים בפחות משבעה, ופשוט דכל השבעה צריכים להיות בעת המכירה⁽³¹⁾, ומה שכתב בבאר היטב דלאו דוקא כל שבעה, ורצה לומר דהיא שחלקו השבעה אולתן בטר רבא. ומדינא, גם זה דוקא היכא דהתנו אנשי העיר שבעה שמתנו שזוהגו באפן זה, דאי לא הכי הו"ל מכאר בחשן משפט סימן יב סעיף יח, ובסימן יז סעיף ז, ובסימן יח סעיף א בהג"ה, דלא אולתן בטר רבא כי אם בבית-דין אבל לא בבחרי הקהל, עין שם; אלא דמשמע בתשובת חתם סופר חלק חשן משפט סימן קטו, דכבשה גלילות נהגו למילל בטר רבא בנה, דאם נמתינו עד שיסימנו קלם לא יגמר שום ענין, עין שם, ומבואר בפתיחת-השוקה חשן משפט סימן קסג סעיף קטן א. ודע עוד דאימת בירושלמי, דשלישה מבית הכנסת כבית הכנסת, ורצה לומר: בית-הכנסת של יחידים, כמו של בעל-אגניות וכדומה, אם בררו שלשה מאנשיהם

הכנסת, הגי מלי אם הוא של כפר, דסתמא בנאוהו רק אדעתא דידהו, ולכן יש יכלת ביד (יט) רב בני העיר למכרו⁽³¹⁾, אף שלא יורידו אחר-כך הדמים מקדשתן. וקשהוא נמכר גם בהספקת הו' טובים שלהם⁽³²⁾, אז יכולין לעשות בהדמים מה שיצוהו, דהינו להוציאם לחלין, כדאימת לקמה. אבל אם הוא בית הכנסת של פרטים, תלינן דבעת הבגון בנאוהו גם אדעתא דכלי עלמא⁽³³⁾, ואפלו אם נתנו כל מעות הבגון משלהם, אפלו הכי תלינן דבשביל קלם בנאוהו, ולכן אפלו הספימו אחר-כך במכירתו שבעה טובי העיר במעמד אנשי העיר, אין מכירתו מכירה. ועתה נבאר דברי השלחן-ערוך: (כה) של כפרים. והספימו האחרונים, ובאתרא דלא שכיחי רבים דאתי מעלמא נקרא כפר, אף-על-גב דשכיחי רבים עובדים ושבים לפרכים, בינן דלא קביעי בעירי אלא עובדים ושבים דרין עראי, מקרי כפר. אמנם כל מקום דשכיחי רבים מעלמא שבאין להתפלל שם, כגון מקום שהסוחרים מתקבצין שם תדיר לסחורה, אפלו אם העיר היא קטנה, או מקום שיש שם חכם גדול שמתקבצים שם רבים הצריכים לו ולחורו, הוי ככפר⁽³⁴⁾, דמסתמא אדעתא דכל העולם בנאוהו⁽³⁵⁾, עוד נכתבו הפוסקים, דאפלו בית הכנסת שבכפר, אם ידוע שלא עשו אותה אלא למעט עם, כגון הבית הכנסת שעושין אותה בעלי אגניות לעצמן (והוא הדין (ז) כשנתקבצו הבעלי-בתים של ארץ החוב ורחוק מן בית הכנסת שבבעיר ועשו בית הכנסת לעצמן], גם-כן דינו כבית הכנסת של כפרים אפלו הוא בכפר, דמסתמא רק על דעת עצמן בנאוהו; (כז) אם לא שפיעו אנשי העיר גם-כן על הבגון (כט) ואפלו מעט, אז אין להם רשות על המכירה (גכ) בלא דעתן: (כח) ואפלו בני. דמסתמא אחרים נתנו להם המעות שיעשו הם בהם מה שיצוהו, כיון שאין רגילות לבוא שם, (כד) ולכן אפלו אותם אחרים אינם מסכימים אחר-כך במכירה, מתר למכרה⁽³⁶⁾: (כז) ואינם נשארים וכו'. עין לעיל בסעיף ז' דיש דעות א' מתר לשנותו לכיוצא בה: (כח) פרנסיהם. שבעה טובי העיר: (כט) שבעה טובי העיר.

שער הצינן

(7) מגן-אברהם: (10) וכל-שפן לשאר קדושה חמונה ולהספקת תלמידים, ומבואר שם דאפלו על-י' ד טובי העיר במעמד אנשי העיר אין לעשות דבר זה: (טז) הנו לקדושה שהיא חמונה מבית הכנסת, וכל-שפן להספקת תלמידים ולפינן שבויים, ואפלו בני העיר לכו בלא תשובים. ועין לקמן בסעיף יג בבאר היטב מה שכתבו שם: (יז) ומה שכתב הפגן-אברהם בסוף סעיף-קטן ד' בשם הבית-יוסף הפוהו זה, הנו רק לדעת הבית-יוסף, אבל הוא בעצמו לא סבירא לה פו, וכן פתח חלבושי-שרד שם, הדידה מה שאמרו בבבא-בבא ג', דיתהא דאינשי לא מתבני, הנו דלכתולה אין הדרן לעשות פו, כמו שכתבו פנה ראשונים, ומתוך פנה קשית הגאון ר' עקיבא איגר על הפגן-אברהם, ע"ש: (18) משבחות-זהב סעיף-קטן ד' לדעת הפגן-אברהם, ובאש-אברהם סעיף-קטן לג כתב בשם הש"ך החלוק שכתבו בפנים. ואף דמדברי הש"י משמע דדוקא שיש להם בית הכנסת אחרת, מדברי תשובת הרא"ש כ"ל יג סייד, לעניות דעתי לא משמע פו, ולהפך, דכשיל להשיג מעות אחרות, לדעת הפגן-אברהם אין דוקא לבחולתה אפלו כשיל בית הכנסת אחרת, ודלא כט"ו, וכן האליה רבה לא נהייה לה קלתו של הש"י, ע"ש: (19) עלת-תמיד ומגן-אברהם לקמן בסעיף-קטן כז וכן אימת בחודשי הרמב"ן: (20) מן משמע מהרשב"א והמאירי: (21) פשוט: (22) מן משמע בפוסקים: (23) דבר-ענין מסתבירא שרי: דלא וכו' לומר שזוהר לחוב זה על דעת כל העולם, אבל בלא דעתן, לכאורה נראה ברור דאין יכולין למכור, דלא נמי להא דמתיר הרמ"א בשל כפרים אף כשבנו אותה משל אחרים, והתם בודאי לא היה דעתם שלפעמים יבואו בכפר להתפלל שם, ובודאי החליטו הדבר רק על דעת בני הכפר, מה שאין כן באנשי העיר: (24) עלת-תמיד: